

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Підручник

За загальною редакцією доктора
юридичних наук, професора О. М. Бандурки

Харків 2019

Колектив авторів:

Бандурка О. М. (д-р юрид. наук, проф.) – загальне редагування, вступ; розділ XV (спільно з Ю. О. Загуменною, В. В. Лазарєвим, Ю. М. Перервою, О. Г. Юшкевич); **Бурдін М. Ю.** (д-р юрид. наук, проф.) – розділ XIII (спільно з О. А. Гавриленком); **Гавриленко О. А.** (д-р юрид. наук, проф.) – розділ II (спільно з Є. С. Логвиненко); розділ XIII (спільно з М. Ю. Бурдіним); **Головко Б. Г.** (канд. іст. наук, доц.) – розділ V (спільно з В. А. Греченком); **Головко О. М.** (д-р юрид. наук, проф.) – розділ I; **Греченко В. А.** (д-р іст. наук, проф.) – розділ III (спільно з І. Д. Коцаном, І. А. Логвиненком); розділ V (спільно з Б. Г. Головком); розділ VII (спільно з С. Ю. Обрусною); розділ 9 (спільно з Г. Г. Дедуріним, С. Ю. Івановим); розділ XIV (спільно з Л. В. Сапейко); **Дедурін Г. Г.** (канд. іст. наук, доц.) – розділ IX (спільно з В. А. Греченком, С. Ю. Івановим); **Загуменна Ю. О.** (канд. юрид. наук, доц.) – розділ XV (спільно з О. М. Бандуркою, В. В. Лазарєвим, Ю. М. Перервою, О. Г. Юшкевич); **Іванов С. Ю.** (канд. іст. наук, доц.) – розділ IX (спільно з В. А. Греченком, Г. Г. Дедуріним); **Кириченко В. Є.** (д-р юрид. наук, проф.) – розділ VIII; **Коцан І. Д.** (канд. юрид. наук, доц.) – розділ III (спільно з В. А. Греченком, І. А. Логвиненком); розділ IV (спільно з І. А. Логвиненком); **Лазарєв В. В.** (канд. юрид. наук) – розділ XV (спільно з О. М. Бандуркою, Ю. О. Загуменною, Ю. М. Перервою, О. Г. Юшкевич); **Логвиненко Є. С.** – розділ II (спільно з О. А. Гавриленком); **Логвиненко І. А.** (канд. іст. наук, доц.) – розділ III (спільно з В. А. Греченком, І. Д. Коцаном); розділ 4 (спільно з І. Д. Коцаном); **Обрусна С. Ю.** (д-р юрид. наук, доц.) – розділ VI; розділ VII (спільно з В. А. Греченком); **Пайда Ю. Ю.** (канд. юрид. наук) – розділи X, XII (спільно з Ю. А. Холодом); **Перерва Ю. М.** (канд. юрид. наук, доц.) – розділ XV (спільно з О. М. Бандуркою, Ю. О. Загуменною, В. В. Лазарєвим, О. Г. Юшкевич); **Сапейко Л. В.** (канд. юрид. наук, доц.) – розділ XIV (спільно з В. А. Греченком); **Холод Ю. А.** (канд. юрид. наук, доц.) – розділ XI; розділи X, XII (спільно з Ю. Ю. Пайдою); **Юшкевич О. Г.** (канд. юрид. наук, доц.) – розділ XV (спільно з О. М. Бандуркою, Ю. О. Загуменною, В. В. Лазарєвим, Ю. М. Перервою)

Рецензенти:

Ярмиш О. Н. – доктор юридичних наук, професор;

Марцеляк О. В. – доктор юридичних наук, професор;

Сворак С. Д. – доктор історичних наук, доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано Вченою радою Харківського національного університету
внутрішніх справ (протокол № 8 від 30 серпня 2017 року)*

© Колектив авторів, 2019

© Бандурка О. М., загальне редагування,
вступ, 2019

ISBN 978-966-610-236-5

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ I. ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА, ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК	6
§ 1. Історія держави і права України та її предмет	6
§ 2. Історія держави і права України як наукова спеціальність і навчальна дисципліна	10
§ 3. Функції науки історії держави і права України	15
§ 4. Методологія історії держави і права України	16
§ 5. Джерела та періодизація історії держави і права України	18
Контрольні питання	23
Список рекомендованої літератури	24
Розділ II. СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	25
§ 1. Найдавніші ранньодержавні утворення	25
§ 2. Скіфські ранньодержавні утворення	26
§ 3. Античні держави Північного Причорномор'я	30
3.1. Формування та розвиток античних державно-правових утворень у Північному Причорномор'ї	30
3.2. Державний лад	34
3.3. Основні риси права	36
3.4. Суд та процес	42
Контрольні питання	44
Список рекомендованої літератури	45
Розділ III. ДЕРЖАВА ТА ПРАВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ (ДРУГА ПОЛОВИНА IX – СЕРЕДИНА XIII СТ.)	46
§ 1. Русь (Руська держава) та її право	46
§ 2. Теорії походження Руської держави. Норманська теорія	47
§ 3. Терміни «Русь», «Руська земля» та політична історія Київської Русі	49
§ 4. Державний устрій Руської держави (Київської Русі)	51
§ 5. Основні риси права Руської держави (Київської Русі)	56
§ 6. Основні риси цивільно-правових та кримінально-правових відносин	60
§ 7. Суд та судочинство в Київській Русі	64
Контрольні питання	79
Список рекомендованої літератури	79

Розділ IV. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

§ 1. Утворення та становлення Галицько-Волинської держави.....	81
§ 2. Державний устрій.....	83
§ 3. Правова система Галицько-Волинського князівства.....	84
Контрольні питання.....	86
Список рекомендованої літератури.....	86

Розділ V. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

§ 1. Державний устрій на українських землях у період литовсько-польського владарювання.....	88
§ 2. Суспільний лад.....	93
§ 3. Основні риси права литовсько-польської доби.....	95
§ 4. Суд та судочинство на українських землях у литовсько-польську добу.....	106
Контрольні питання.....	120
Список рекомендованої літератури.....	121

Розділ VI. ЗАПОРІЗЬКА СІЧ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ

§ 1. Процеси державотворення в Запорізькій Січі.....	124
§ 2. Військово-політичний устрій Запорізької Січі.....	125
§ 3. Козацьке звичаєве право.....	128
Контрольні питання.....	129
Список рекомендованих джерел.....	130

Розділ VII. УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ПРАВО

§ 1. Формування держави. Органи влади та управління в козацькій державі.....	131
§ 2. Українська державність під іноземною зверхністю (друга половина XVII – XVIII ст.).....	136
§ 3. Суспільний лад Української козацької держави – Гетьманщини.....	141
§ 4. Основні риси окремих галузей права.....	143
§ 5. Юридичний процес та судоустрій в Українській козацькій державі.....	148
Контрольні питання.....	162
Список рекомендованих джерел.....	162

Розділ VIII. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

§ 1. Органи влади й управління Російської імперії на українських землях.....	164
§ 2. Право Російської імперії на українських землях.....	174
§ 3. Цивільно-процесуальне судочинство на українських землях у складі Російської імперії.....	179

§ 4. Кримінальне процесуальне судочинство на українських землях у складі Російської імперії.....	185
§ 5. Державно-політичний устрій і право на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.....	192
Контрольні питання.....	202
Список рекомендованої літератури.....	203
Розділ IX. ДЕРЖАВА І ПРАВО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РОКІВ)	
§ 1. Відродження української державності і права за часів Центральної Ради.....	204
§ 2. Основні риси права Української Народної Республіки.....	211
§ 3. Українська Держава.....	216
§ 4. Українська Народна Республіка доби Директорії.....	222
§ 5. Історія держави і права Західноукраїнської Народної Республіки.....	230
§ 6. Загальна характеристика процесуального права в добу Української революції.....	237
Контрольні питання.....	245
Список рекомендованих джерел.....	245
Розділ X. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ В 20–40-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	
§ 1. Державний устрій УСРР у 20–30-ті роки.....	247
§ 2. Право України у 20–30-х роках ХХ ст.....	253
§ 3. Конституційне та надзвичайне законодавство 30-х років.....	258
§ 4. Судові та правоохоронні органи.....	266
Контрольні питання.....	272
Список рекомендованої літератури.....	273
Розділ XI. УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.)	
§ 1. Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР.....	274
§ 2. Органи влади й управління у воєнні роки (1941–1945 рр.).....	278
§ 3. Окупаційний режим. Рух опору.....	281
§ 4. Законодавство воєнного часу.....	283
Контрольні питання.....	287
Список рекомендованої літератури.....	287
Розділ XII. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945–1960 РР.)	
§ 1. Реформування органів влади і управління в повоєнні роки.....	289
§ 2. Зміни у правовій системі УРСР.....	294
Контрольні питання.....	300
Список рекомендованої літератури.....	301

Розділ XIII. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПЕРІОД ПОГЛИБЛЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА 1960-Х – СЕРЕДИНА 1980-Х РОКІВ)	
§ 1. Зміни у суспільно-політичному ладі УРСР.....	302
§ 2. Правоохоронні та правозахисні органи УРСР	313
§ 3. Джерела та основні риси права УРСР	319
§ 4. Суд та юрисдикційний процес.....	325
Контрольні питання.....	328
Список рекомендованої літератури.....	329
Розділ XIV. УКРАЇНСЬКА РСР В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ	
§ 1. Суспільно-політична ситуація в Українській РСР у 80-х роках ХХ століття	330
§ 2. Законодавство УРСР в роки перебудови.....	334
§ 3. Суд і процес в Українській РСР у роки перебудови.....	351
Контрольні питання.....	353
Список рекомендованої літератури.....	353
Розділ XV. ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	
§ 1. Державно-правові основи проголошення незалежності України.....	355
§ 2. Конституційний процес в незалежній Україні. Конституція 1996 року.....	360
§ 3. Державний лад України.....	365
§ 4. Президент України – глава держави	368
§ 5. Органи виконавчої, законодавчої та судової влади.....	372
§ 6. Становлення судової системи в Україні (1991–2017 рр.).....	377
§ 7. Місцеве самоврядування.....	382
§ 8. Джерела та основні риси права.....	386
§ 9. Правоохоронна система України	395
§ 10. Державна символіка.....	411
Контрольні питання.....	412
Список рекомендованих джерел	413
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ».....	417
ГЛОСАРІЙ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ.....	429
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	441

I-89 **Історія держави і права України** : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А. та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 448 с.

ISBN 978-966-610-236-5

Спираючись на наукові досягнення вітчизняних і зарубіжних учених, авторами підручника створено сучасне науково-навчальне видання з історії держави і права України, яке має системний характер, послідовно і в доступній формі розкриває основні етапи формування державного устрою, виникнення й розвитку права, судових органів і судового процесу на українських землях у різні часи.

Матеріал подано відповідно до програми курсу «Історія держави і права України» в закладах вищої освіти юридичного профілю.

Для здобувачів вищої освіти, викладачів, науковців, широкого загалу.

Підручник уперше було видано у 2018 році ТОВ «Майдан».

УДК 340.15:930(477)(0.76)

Приклад посилання на видання (в цілому) згідно з міжнародними стандартами:
Bandurka O.M. (ed.), 2019. *History of state and law of Ukraine [Istoriia derzhavy i prava Ukrainy]*.
Kharkiv: KhNUVS.

Навчальне видання

Бандурка Олександр Маркович

Бурдін Михайло Юрійович

Гавриленко Олександр Анатолійович та ін.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Підручник

Редагування: *Г. Я. Ступницька, П. О. Білоус, С. С. Тарасова*

Внесення правок: *С. В. Гончарук*

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Дизайн обкладинки: *І. Є. Єсіна*

Підпис. до друку 20.08.2018. Формат 60х84/16.

Ум. друк. арк. 26,13. Обл.-вид. арк. 31,06. Тираж 450 пр. Зам. № 2018-3.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.